



Anastasiia Zakusilo  
Uniwersytet Jagielloński  
ORCID: [0000-0002-1604-6578](https://orcid.org/0000-0002-1604-6578)

## Studenci Uniwersytetu Jagiellońskiego pokolenia Z jako członkowie społeczeństwa obywatelskiego

### Abstrakt

Niniejszy artykuł jest przyczynkiem do trwających od wielu dziesięcioleci sporów i rozważań nad społeczeństwem obywatelskim i jego przyszłością. Duża część obaw i nadziei, wyrażanych podczas tych sporów, dotyczy roli młodzieży w podtrzymaniu i rozwoju społeczeństwa obywatelskiego. Celem artykułu jest przybliżenie czytelnikom wyników badania ilościowego przeprowadzonego wśród studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego należących do pokolenia Z. Dzięki połączeniu pytań dotyczących postaw obywatelskich i aktywności obywatelskiej respondentów udaje się uwzględnić często pomijane w badaniach cechy tego pokolenia oraz ich możliwy wpływ na przyszłość społeczeństwa obywatelskiego. Kierując uwagę w stronę młodych osób, będących w trakcie zdobywania wykształcenia, oraz analizując związek obywatelskości respondentów z ich środowiskiem społeczno-kulturowym, artykuł odpowiada na pytania o szanse dalszego rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w Polsce oraz rolę młodego pokolenia w Polsce w tym procesie. W szczególności omawia najczęściej występujące typy aktywności obywatelskiej i ich związek z postawami obywatelskimi osób badanych oraz cechami społeczno-demograficznych respondentów.

### Słowa kluczowe

aktywność obywatelska, młodzież, pokolenie Z, postawy obywatelskie, społeczeństwo obywatelskie

## Generation Z Jagiellonian University students viewed as members of civil society

### Abstract

This article is a contribution to the decades of disputes and reflections on civil society and its future. Since a large part of the fears and hopes associated with these discussions concerns the role of young people in supporting and developing civil society, the aim of this article is to present the results of a quantitative study conducted among the Jagiellonian University students belonging to the Z generation. Thanks to the fact that the survey combines questions concerning civic attitudes and civic engagement, the study grasps the specific characteristics of young people, which are often overlooked, and their possible impact on the future of civil society. Drawing attention to the young people who are university students and analyzing the relationship between the respondents' civility and their socio-cultural environment, the article answers the questions concerning the opportunities for the further development of civil society in Poland and the role of the young generation of Polish residents in this process. In particular, following the quantitative analysis of the responses of 149 participants, the article presents a discussion on the most common types of civic engagement, their

relationship with the civic attitudes of the respondents and the impact of the socio-demographic characteristics of the respondents on these variables.

### **Keywords**

civil society, generation Z, civic attitudes, civic engagement, youth

## **Wprowadzenie**

Idea społeczeństwa obywatelskiego ma długą historię. Jej początki sięgają starożytnej Grecji, gdzie utożsamiane było ze społeczeństwem politycznym. Różnorodne ujęcia, powstające w średniowieczu i epoce nowożytnej, mieściły się w tym nurcie myślowym. Dopiero pod koniec XX w. wraz z antyrządowymi ruchami w Europie Środkowo-Wschodniej nastąpiła przemiana treści pojęcia społeczeństwa obywatelskiego. Często je ujmować jako istniejące niezależnie od państwa, a nawet przeciwstawiające się mu, gdyż władzę państwową utożsamiano wówczas z uciskiem i tłumieniem spontanicznych ruchów społecznych. Obecnie wielu badaczy (Riley i in., 2010; Pazderski, 2019) kwestionuje tę dychotomię, twierdząc, że społeczeństwo obywatelskie przenika również inne sfery życia, takie jak gospodarka i polityka.

Spółeczeństwo obywatelskie jest używane jako pojęcie zarówno opisowe, jak i normatywne, określające sposób organizacji społeczno-politycznej, który w jak najwyższym stopniu zapewnia realizację i ochronę interesów społeczeństwa. Warto rozważyć możliwe czynniki powodujące przekształcenia w obrębie społeczeństwa obywatelskiego. Współczesne przemiany zachodzące we wszystkich krajach świata i oddziałujące na wszystkie sfery życia, takie jak globalizacja, komercjalizacja oraz rozwój technologii informacyjnych, mają wpływ również na stan społeczeństwa obywatelskiego. Dlatego też powstaje wiele pytań o przyszłość społeczeństwa obywatelskiego, za którą odpowiedzialność bierze młode pokolenie. Podejmowane są próby określenia, w jaki sposób środowisko społeczne, ekonomiczne, polityczne i kulturowe, w którym dorastają młode osoby, kształtuje ich postawy, kompetencje i wiedzę, a więc gotowość i zdolność do partycypacji obywatelskiej.

Współczesne badania nad pokoleniem Z, którego członkowie są na etapie wkraczania w dorosłość, próbują określić ich specyficzne cechy oraz zrozumieć, w jaki sposób mogą one wpłynąć na funkcjonowanie tych osób w różnych sferach życia. Według wielu badaczy (Hardey, 2011; Koulopoulos, Keldsen, 2014; Twenge, 2017) jedną z głównych cech wyróżniających osoby z pokolenia Z jest bycie „cyfrowym tubylcem”. Formułowane są w związku z tym obawy dotyczące „odrealnienia”, które charakteryzuje się zanurzeniem w przestrzeni wirtualnej. Skutkuje to zaniedbaniem rzeczywistych relacji i kontaktów społecznych.

Celem artykułu jest zrozumienie, jakimi obywatelami są osoby z pokolenia Z. W szczególności charakteryzuje on postawy obywatelskie i aktywność obywatelską studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego (UJ) należących do tego pokolenia, a także próbuje wyjaśnić związek zachodzący pomiędzy postawami i aktywnością obywatelską, a także pomiędzy tymi dwiema zmiennymi a środowiskiem społecznym osób badanych.

## Spółeczeństwo obywatelskie w historii myśli społecznej

Pojęcie społeczeństwa obywatelskiego, jak zauważa Jerzy Szacki (1997, s. 5–6), jest interpretowane na różne sposoby. Żeby zrozumieć, czym jest społeczeństwo obywatelskie, jak w przypadku każdego złożonego pojęcia warto prześledzić jego rozwój dokonujący się wraz ze zmianą społecznego i politycznego kontekstu, z którymi pozostaje w ścisłym związku (Skąpska, 2002).

Początki rozważań nad społeczeństwem obywatelskim przypisuje się Arystotelesowi, który stworzył pojęcie *koinonia politike*, czyli ‘wspólnota polityczna’ (Skąpska, 2002). W starożytnej Grecji nie istniało rozróżnienie pomiędzy państwem, wspólnotą i społeczeństwem. Oddzielenie pojęciowe społeczeństwa obywatelskiego od państwa i sfery politycznej nastąpiło dopiero w późnej nowożytności. Jeszcze w XVII w., kiedy idea społeczeństwa obywatelskiego powróciła w *Dwóch traktatach o rządzie* Johna Locke’a, jej treść różniła się znacząco od współczesnych ujęć (Szacki, 1997, s. 8). Dopiero pod koniec XVIII w. Thomas Paine dokonał „semantycznej rewolucji”, proponując nowe rozumienie społeczeństwa obywatelskiego. Amerykański filozof polityki twierdził, że istnieje ono oddzielnie od państwa oraz rządu i jest dla społeczeństwa „błogosławieństwem, podczas gdy rząd jest tylko złem koniecznym” (za: Szacki, 1997, s. 9–10). Paine dochodzi do wniosku, że społeczeństwo obywatelskie spełnia wszystkie podstawowe funkcje niezbędne dla trwania i rozwoju społeczeństwa, podczas gdy rząd jedynie przywłaszcza sobie jego zasługi (za: Szacki, 1997, s. 10).

Po okresie relatywnego zapomnienia odrodzenie idei podziału pomiędzy społeczeństwem obywatelskim a państwem nastąpiło w drugiej połowie XX w., gdy powstawać zaczęły antyrządowe ruchy oraz alternatywne formy organizacji społecznej w Europie Środkowo-Wschodniej (Szacki, 1997, s. 14). W tym okresie w zachodniej myśli społecznej zaczęły dominować negatywne definicje społeczeństwa obywatelskiego, mające początek w myśli Paine’a. Operują one przeciwstawieniem społeczeństwa obywatelskiego państwu, sferze politycznej i gospodarczej (Herbst, 2005, s. 60). Niekiedy definicje te są przekształcane w definicje pozytywne. Współcześnie są to głównie definicje ograniczające treść pojęcia do sektora pozarządowego (Szacki, 1997, s. 54; Herbst, 2005, s. 60). Szerokie definicje pozytywne obejmują również działania obywatelskie

w sferze politycznej i gospodarczej. Przykładem szerokiego ujęcia społeczeństwa obywatelskiego jest jeden z modeli przedstawionych przez Jana Herbsta (2005, s. 76), który określa społeczeństwo obywatelskie jako istniejące zarówno oddzielnie od społeczeństwa politycznego i ekonomicznego, jak i częściowo się z nimi wzajemnie przenikające. Inne szerokie ujęcie społeczeństwa obywatelskiego proponuje Szacki (1997, s. 56), uznający za specyficzną cechę społeczeństwa obywatelskiego wyjście jednostki ze sfery prywatnej i działanie na rzecz interesów ponadjednostkowych. Definicja społeczeństwa obywatelskiego, na której są oparte przedstawione w tym artykule rozważania, bazuje na szerokich ujęciach Szackiego i Herbsta.

## Aktywność obywatelska

Badania nad społeczeństwem obywatelskim skupiają się często na jego obserwowalnych przejawach, czyli aktywności obywatelskiej. Polscy socjologowie Piotr Gliński i Hanna Palska (1997, s. 365) proponują podzielić aktywność obywatelską na cztery podstawowe rodzaje: werbalną, potencjalną, enklawową oraz empiryczną („sondażową”). Aktywność werbalna jest rozumiana jako wyrażanie refleksji lub porad na temat spraw publicznych, które mogą być również wskaźnikiem gotowości bądź potrzeby uczestnictwa w życiu publicznym (Gliński, Palska, 1997, s. 366–369). Aktywność potencjalna wyraża się w „deklarowanej [...] potrzebie powołania nowych instytucji reprezentujących interesy obywatelskie oraz gotowości do ich wspierania i/lub aktywnego w nich uczestnictwa” (Gliński, Palska, 1997, s. 369). Aktywność enklawowa polega na intensywnej aktywności w odrębnych sferach życia, czyli tak zwanych enklawach społecznych, takich jak organizacje pozarządowe funkcjonujące w trzecim sektorze (Gliński, Palska, 1997, s. 371–372). Wreszcie aktywność empiryczna dotyczy form, które się wykrywa metodą sondażową, czyli deklarowanej partycypacji obywatelskiej.

Inne wymiary, brane pod uwagę w badaniach nad aktywnością obywatelską, odnoszą się między innymi do sfery działania, podmiotu działającego oraz przestrzeni, w której się odbywa. Przykładem klasyfikacji aktywności obywatelskiej ze względu na to, w jakiej sferze życia ma miejsce, jest wspomniany wcześniej model Herbsta (2005, s. 76). W sferze społecznej aktywność obywatelska może się zatem przejawiać poprzez uczestnictwo w społecznościach i organizacjach lokalnych, ruchach ekologicznych czy też organizacjach na rzecz praw człowieka, mniejszości lub zwierząt. Z połączenia społeczeństwa obywatelskiego ze sferą polityki powstają takie rodzaje partycypacji, jak członkostwo w partiach politycznych, uczestnictwo w wyborach i referendach. Wreszcie na przecięciu ze sferą ekonomiczną pojawiają się takie formy uczestnictwa, jak członkostwo w związkach zawodowych, organizacjach producenckich lub konsumenckich.

Wymiar indywidualizm/kolektywizm jest kolejnym elementem sporów na temat społeczeństwa obywatelskiego. Rolą obywatela w koncepcji republikańskiej jest działanie na rzecz wspólnoty (Herbst, 2005, s. 55), więc indywidualne przejawy obywatelskości, takie jak deklarowane przez jednostki zainteresowanie sprawami publicznymi oraz partycypacja polityczna, nie są brane pod uwagę. Warto zauważyć, że zainteresowanie sprawami publicznymi nie wyklucza uczestnictwa w zbiorowych działaniach obywatelskich. Raczej można je ująć jako czynnik, który może motywować jednostkę do zaangażowania się w sprawy publiczne. Nie jest ono jednak warunkiem wystarczającym, gdyż do aktywnego uczestnictwa potrzebne są również określone zasoby (np. materialne, czasowe lub wiedzy). Jednostkowe zainteresowanie może zatem być uznane za indywidualny przejaw obywatelskości. Współcześnie często odchodzi się od dychotomicznego sposobu pojmowania obywatelskości, uwzględniając również jednostkową aktywność obywatelską. Na przykład Filip Pazderski (2019; 2020) w swoich badaniach bierze pod uwagę zarówno tradycyjne formy aktywności (działalność w partii politycznej, udział w protestach i demonstracjach), jak również indywidualne zaangażowanie w postaci nawiązywania kontaktu z politykami czy też wyrażanie własnych poglądów na tematy polityczne. Również w polskich reprezentatywnych badaniach populacyjnych przeprowadzanych przez CBOS badacze mieli wzgląd na indywidualną aktywność obywatelską (taką jak przekazywanie pieniędzy lub rzeczy na cele charytatywne bądź przeznaczanie pracy na cele dobroczynne) w 2011 r. (CBOS, 2012), podczas gdy uczestnictwo w organizacjach obywatelskich było badane już od 1998 r. (CBOS, 2010). Zagraniczni badacze (Riley i in., 2010; O'Brien i in., 2018) także kładą coraz większy nacisk na badanie nowych form jednostkowej aktywności obywatelskiej, takich jak słuchanie muzyki poruszającej tematy polityczne, oszczędzanie energii, rezygnowanie z jedzenia mięsa czy też segregowanie śmieci.

Współczesny świat, charakteryzujący się szybkim rozwojem technologii informacyjnych, stworzył również nowe możliwości partycypacji obywatelskiej. Wiele wcześniejszych rodzajów aktywności obywatelskiej przeniosło się częściowo do przestrzeni wirtualnej, ale powstały również nowe formy właściwe wyłącznie przestrzeni internetowej. Zmiana sposobu komunikacji międzyludzkiej prowadzi do powstania nowych możliwości w odniesieniu do geograficznej lokacji stron komunikacji, ilości i różnorodności informacji, szybkości procesu komunikacji. Zmiany te tworzą dodatkowe medium wspomagające wcześniejszą aktywność obywatelską, ale mogą również stać się czynnikiem stymulującym nowe rodzaje aktywności (Masłyk, 2015). Przede wszystkim Internet sprzyja powstawaniu poziomych sieci komunikacyjnych, dzięki czemu internauci mogą stać się nie tylko odbiorcami treści, ale również aktywnymi uczestnikami. Jest tak w przypadku blogów poświęconych tematom społecznym i politycznym, umożliwiającym

zarówno twórcom, jak i odbiorcom bezpośrednią komunikację (Zajac, Rakocy, 2007, s. 80–81). Można to zauważyć również w odniesieniu do globalnych i ponadnarodowych ruchów społecznych, tworzących transnarodowe sieci wsparcia i charakteryzujących się poziomą i natychmiastową komunikacją, która umożliwia aktywny udział wszystkim członkom ruchu (Nowak, 2011, s. 159–162). Oprócz tego powstają nowe rodzaje partycypacji wirtualnej (np. wirtualny sit-in, którego uczestnicy dążą do wywołania przeciążenia serwera) oraz aktywności zapośredniczone przez nowe technologie (jak w przypadku korzystania z aplikacji, których celem jest ograniczenie marnowania żywności).

## Postawy obywatelskie

Zaangażowanie obywatelskie postrzega się często jako idące w parze ze specyficznym usposobieniem jednostek, określanym przez myślicieli angielskich jako *civility*. Cecha ta w języku polskim jest nazywana „duchem obywatelskim”, „obywatelskością” bądź też „ogładą polityczną” (Szacki, 1997, s. 13). Amerykański socjolog Edward Shils (1994) zdefiniował postawę obywatelską jako przywiązanie do społeczeństwa jako całości, które wyraża się w decyzjach i działaniach na rzecz jego dobra oraz zbiorowej świadomości obywatelskiej. Wielu autorów wskazuje na związek występujący pomiędzy postawą a aktywnością obywatelską, zaznaczając, że wysoki poziom postaw świadczy o istnieniu dyspozycji osobowościowych sprzyjających partycypacji obywatelskiej (Bukowska, Wnuk-Lipiński, 2009, s. 26; Michalska-Żyła, 2015, s. 183).

Za „przekładanie się” postaw obywatelskich na aktywność obywatelską wydaje się odpowiadać behawioralny komponent postawy określony przez Mirosławę Marody (1976, s. 20) jako „mniej lub bardziej jednorodny zespół dyspozycji do zachowania się w określony sposób wobec obiektu postawy”. Oznacza to, że osoba odczuwa potrzebę i/lub zamiar działania wobec obiektu postawy. Inne komponenty postawy to element poznawczy, odpowiadający wiedzy i przekonaniom na temat obiektu postawy, oraz emocjonalno-oceniający czy też afektywny, który odpowiada za emocje odczuwane przez osobę wobec obiektu postawy oraz pozytywną bądź negatywną ocenę tego przedmiotu. Najważniejszym ze wspomnianych składników postawy jest komponent afektywny, którego obecność jest niezbędna, żeby móc w ogóle mówić o postawie (Nowak, 1973, s. 26).

Ważną cechą postawy stanowi to, że jest ona zawsze skierowana w stronę jakiegoś przedmiotu (Marody, 1976, s. 16). Żeby określić możliwe objekty postaw obywatelskich, zwróćmy się ku liście zadań publicznych wyznaczonych przez Ustawę o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie z dnia 24 kwietnia 2003 r. (Dz.U. 2003 Nr 96 poz. 873; Borysiak i in., 2016, s. 233). Analizując wymienione w dokumencie kategorie, można podzielić potencjalne objekty postaw obywatelskich na cztery grupy: takie, do



których jednostka należy (społeczność lokalna, wspólnota narodowa, opcjonalnie grupa zawodowa, związana z płcią itd.); takie, do których ona nie należy (wszystkie kategorie osób potrzebujących pomocy); społeczeństwo jako całość, czyli kwestie ogólnospołeczne (w skład tej kategorii mogą wchodzić kwestie środowiskowe, związane z rozwojem gospodarki, sztuki, kultury itd.) oraz społeczeństwo obywatelskie (organizacje pozarządowe, aktywność wolontariuszy, świadomość obywatelska).

## Kim są osoby z pokolenia Z?

Historia pokolenia Z ma swój początek w twórczości amerykańskich naukowców Williama Straussa i Neila Howe'a, których książka *The Fourth Turning: An American Prophecy* (1996) stała się źródłem powszechnie używanego systemu klasyfikacji kohort pokoleniowych. Ten system jest współcześnie szeroko stosowany przez media oraz w badaniach społecznych i ekonomicznych, szczególnie tych dotyczących rynku pracy.

Strauss i Howe są zaliczani do teoretyków tzw. hipotezy tętna (ang. *pulse-rate hypothesis*; Jaeger, 1985), która zakłada, że historia dziejów zachodniego świata regularnie się powtarza (Strauss, Howe, 1991, s. 78). Każdy cykl pokoleniowy (trwający według autorów ok. 80 lat) dzieli się według tej koncepcji na cztery mniej więcej równe etapy: przebudzenie, rozprężenie, kryzys i wyż (Strauss, Howe, 1991, s. 76), którym odpowiadają wchodzące w tym czasie w dorosłość pokolenia. W związku z tym każdemu pokoleniu towarzyszą, zdaniem autorów, specyficzne cechy. Pokolenie Z w koncepcji Straussa i Howe'a dorasta w fazie wyżu i jest pokoleniem adaptacyjnym. W okresie młodości osoby z tego pokolenia znajdują się w cieniu starszych generacji w przestrzeni społeczno-kulturowej, dążąc do akceptacji z ich strony. W fazie przebudzenia, będąc w średnim wieku, są one zmuszone do wyboru między ideałami starszego pokolenia a agendą młodszych idealistów. Ostatecznie, w starszym wieku, przyjmują wartości wysuwane przez nowe pokolenie idealistyczne, starając się o akceptację w nowym reżimie wartości (Strauss, Howe, 1991, s. 362–364).

Przeciwnicy tej koncepcji opowiadają się za hipotezą odcisku (ang. *imprint hypothesis*; Jaeger, 1985), zgodnie z którą pokolenia są wtórne wobec procesu historycznego. W myśl tej teorii pokolenia i ich cechy należy wyjaśniać poprzez odwołanie się do zmiany historycznej i społecznej, a nie odwrotnie. Zatem cechy pokolenia Z i lata urodzenia osób należących do niego powinno się określać w odniesieniu do ich środowiska społecznego. Określenie granic wiekowych jest z kolei zależne od tego, jaką cechą uznaje się za definicyjną dla danego pokolenia. Większość badaczy społecznych w zachodnim kręgu kulturowym definiuje pokolenie Z, powołując się na naturalną relację jego przedstawicieli z technologiami informacyjnymi oraz przestrzenią wirtualną. Świadczą o tym

inne nazwy nadawane pokoleniu Z, takie jak iGeneration (Twenge, 2017), gdzie litera „i” pochodzi od słowa „Internet”, czy też pokolenie C (Hardey, 2011), gdzie litera „C” odpowiada wyrazom kreatywność (*creativity*), sława (*celebrity*), komunikacja (*communication*) oraz treść (*content*).

Rok, który ogranicza początek tej kohorty pokoleniowej, zależy jest od kontekstu kulturowego. W Polsce za początkowy rok urodzenia osób należących do pokolenia Z można uznać 1996 r., ponieważ właśnie w tym roku na rynek dostawców Internetu weszło przedsiębiorstwo Telekomunikacja Polska S.A., udostępniając sieć po cenach dużo niższych niż wcześniejsze. W tym samym roku firma Polbox uruchomiła w Polsce pierwsze darmowe konta poczty elektronicznej (Rafa, 1999). W ciągu następnych 10 lat liczba osób posiadających w domu komputery osobiste oraz dostęp do Internetu gwałtownie wzrosła (Rafa, 1999). Badania CBOS wykazały, że już w latach 2004–2005 użytkowanie komputerów, telefonów komórkowych i Internetu było mocno powiązane z wiekiem. W 2004 r. 79% dzieci lub młodzieży korzystało z Internetu co najmniej raz w tygodniu (CBOS, 2004). Również posiadanie telefonu komórkowego deklarowały przede wszystkim osoby młode (CBOS, 2005). Można w związku z tym przyjąć, że w Polsce do pokolenia Z należą osoby urodzone od 1996 r., gdyż większość z nich już w wieku szkolnym korzystała regularnie z komputera i Internetu.

## Metodologia

Badanie, którego wyniki przedstawię poniżej, zostało przeprowadzone przy użyciu metod ilościowych i ma charakter przekrojowy. Zastosowano w nim sondaż, który został przeprowadzony z użyciem techniki ankiety internetowej (CAWI). Metoda sondażowa została wybrana ze względu na to, że populacja była zbyt duża i rozproszona, aby mogła być obserwowana bezpośrednio. Zastosowanie techniki CAWI pozwoliło na szybkie i skuteczne dotarcie do populacji, a respondentom dało możliwość wypełnienia ankiety w dogodnym dla siebie czasie.

Kwestionariusz ankiety internetowej został skonstruowany w narzędziu Google Forms. Zawierał on głównie pytania zamknięte i został podzielony na dwie zasadnicze części:

1. badanie postaw obywatelskich, które zawierało 28 pytań i miało postać skali składającej się ze stwierdzeń odnoszących się do poszczególnych wymiarów i obiektów postawy obywatelskiej. Respondenci zostali poproszeni o ustosunkowanie się wobec stwierdzeń na czterostopniowej skali, gdzie 1 oznaczało zdecydowaną niezgodę, a 4 – zdecydowaną zgodę. W celu uniknięcia wymuszonych odpowiedzi respondentom udostępniono możliwość wskazania „nie wiem”. Ta część została skonstruowana na podstawie



koncepcji postawy opisanej przez Marody (1976). Poszczególne pytania miały na celu zmierzenie poznawczego, afektywnego i behawioralnego komponentu postaw obywatelskich respondentów, gdyż jednym z celów tej części było zdiagnozowanie najsilniej obecnych w nich wymiarów. Pytania zostały również podzielone w odniesieniu do wymienionych powyżej obiektów postawy;

2. badanie aktywności obywatelskiej, na które składało się 56 pytań, z których 36 miało postać tabeli, gdzie w poszczególnych wierszach były przedstawione aktywności należące do różnych sfer, a w kolumnach odpowiedzi „tak” oraz „nie”. Każdy respondent miał zaznaczyć dla każdej z przedstawionych aktywności, czy kiedykolwiek ją wykonywał, czy też nie. Następnich 10 pytań miało postać tabeli, w której w wierszach znajdowały się poszczególne aktywności, a w kolumnach odpowiedzi: „online”, „offline” oraz „nie wykonywałem(-am)”. Respondenci zaś zaznaczali, czy wykonywali każdą z przedstawionych aktywności w przestrzeni wirtualnej, realnej, w obu tych przestrzeniach czy też nie wykonywali w ogóle. Tę część skonstruowano z zastosowaniem modelu społeczeństwa obywatelskiego Herbsta (2005, s. 76). Aktywności podzielono wedle sfer działania: społecznej, politycznej oraz ekonomicznej. Zostały uwzględnione również dwa inne wymiary: podmiot działania oraz przestrzeń, w której odbywa się aktywność (wirtualna lub realna). Wśród przedstawionych respondentowi pytań po 18 dotyczyło aktywności wykonywanych indywidualnie oraz wykonywanych zbiorowo. Ich lista została skonstruowana na podstawie innych badań na temat aktywności obywatelskiej (Klamut, 2015; Reif i in., 2019; Pazderski, 2019, 2020; CBOS, 2020a, 2021) oraz obserwacji osobistych.

Na etapie poprzedzającym zbieranie danych został przeprowadzony na 16 osobach pilotaż skali mierzącej postawy obywatelskie (udzieliły one odpowiedzi na pytania oraz zasugerowały poprawki). Po wykonaniu testu Alfa ze skali zostały wykluczone pytania, które niekorzystnie wpływały na rzetelność skali mierzącej postawy obywatelskie. Wartość testu Alfa dla wyników, które zostały ostatecznie poddane analizie, wynosi 0,759, co wskazuje na wystarczająco wysoki poziom rzetelności skali.

Populacja badana składała się z pełnoletnich studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego urodzonych w latach 1996–2002. W związku z ograniczoną dostępnością informacji oraz funduszy nie było możliwe sporządzenie listy wszystkich osób z populacji oraz wylosowanie liczby osób potrzebnych do przeprowadzenia badania. Dobór próby miał więc charakter nielosowy i nieproporcjonalny, co oznacza, że wyników nie można uogólnić na całą populację studentów ze znanym prawdopodobieństwem popełnienia błędów we wnioskowaniu. Możliwe zniekształcenia w cechach próby badawczej mogą wynikać z kilku czynników. Po pierwsze, częstość korzystania z Internetu mogła wpłynąć na możliwość dostrzeżenia zaproszenia do badania przez różne kategorie osób. Po

drugie, powstaje problem autoselekcji, który sprawia że może wystąpić nadreprezentacja osób chętnych do udziału w badaniu. Nie można oszacować błędu statystycznego w badaniu opartym na doborze dogodnościowym, można jednak spróbować zmniejszyć pewne rodzaje błędów za pomocą ważenia, dzięki któremu możliwe jest upodobnienie cech społeczno-demograficznych próby do cech populacji. Dlatego też należy podkreślić, że badanie ma na celu nie tyle uogólnienie cech próby na całą populację, ile identyfikację obszarów, które mogą być istotne w odniesieniu do problematyki obywatelskości młodych pokoleń, oraz sformułowanie pewnych hipotez, które mogą posłużyć jako inspiracja dla dalszych pogłębionych badań.

Etap zbierania danych został przeprowadzony w okresie od 14 do 27 kwietnia 2021 r. Link do ankiety rozpowszechniono za pomocą portalu Facebook w ogólnouniwersyteckich grupach, grupach domów studenckich, a także grupach kierunków oraz poszczególnych lat studiów. W przypadku gdy niemożliwe było dołączenie do grup, podejmowano próbę kontaktu z ich administratorami z prośbą o rozpowszechnienie odnośnika. W sytuacjach gdy liczba osób na określonym wydziale nadal była niższa niż oczekiwana, korzystano z pomocy znajomych, którzy udostępniali ankietę osobom z tego wydziału.

Zebrano w sumie 149 poprawnie wypełnionych ankiet. Docelowo w próbie miało się znaleźć 68% kobiet oraz 32% mężczyzn, co odpowiadałoby strukturze populacji studentów UJ według płci<sup>1</sup>. W rzeczywistości rozkład próby odbiegał od oczekiwanego. W celu zbliżenia struktury próby do rzeczywistej obliczono odpowiednie wagi w taki sposób, aby struktura próby odpowiadała strukturze populacji pod względem płci respondentów oraz obszarów nauk, do której należały kierunki osób badanych.

Analiza ilościowa wyników badania została przeprowadzona za pomocą programu IBM SPSS, dzięki któremu skonstruowano zagregowane indeksy postaw obywatelskich i aktywności obywatelskiej oraz zmienne reprezentujące ich wymiary/sfery. Przeprowadzona została również analiza korelacji Pearsona pomiędzy indeksem postaw obywatelskich a indeksem aktywności obywatelskiej oraz analiza różnic w postawach i aktywności obywatelskiej w odniesieniu do zmiennych demograficzno-społecznych (płeć, wielkość miejscowości zamieszkania, dziedzina nauk, tryb i stopień studiów, praca zawodowa). Analiza różnic została przeprowadzona za pomocą testów t-Studenta lub U Manna-Whitneya w przypadku dwóch podgrup oraz testów jednorodności wariancji ANOVA lub H Kruskala-Wallisa w przypadku trzech podgrup (w zależności od normalności rozkładu).

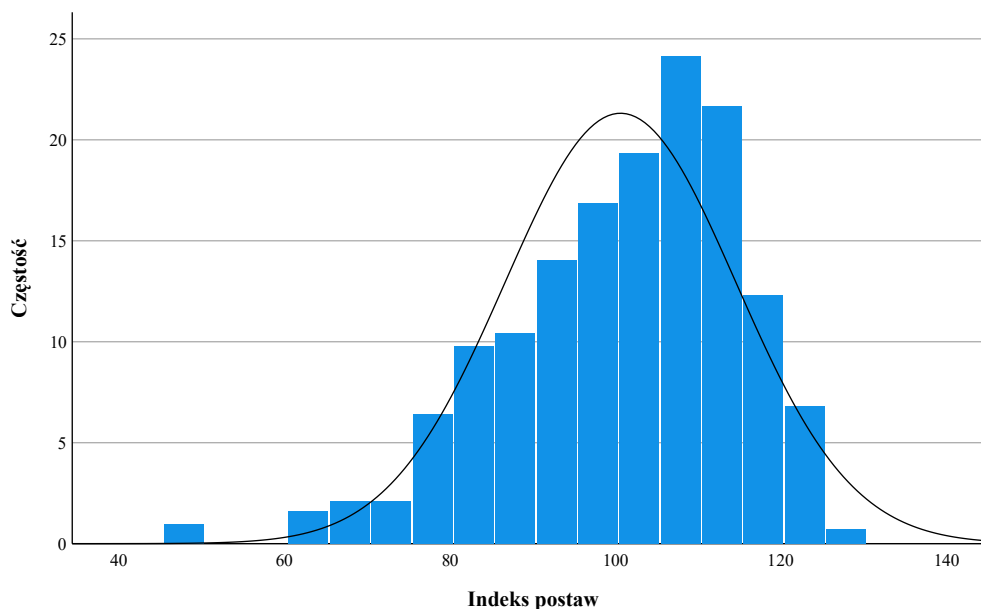
<sup>1</sup> Dane Biura Analiz Instytucjonalnych i Raportowania Uniwersytetu Jagiellońskiego: <https://bair.uj.edu.pl/universytet-w-liczbach> [dostęp: 13 maja 2021].

## Studenci Uniwersytetu Jagiellońskiego jako obywatele

### Postawy obywatelskie

Odpowiedzi respondentów na skali postaw obywatelskich mogły przyjmować wartości od 0 do 144 punktów. Rzeczywiste wyniki mieściły się w przedziale od 48 do 127 punktów. W przypadku gdyby rozkład wyników był normalny, średnia, mediana i dominanta znalazłyby się w punkcie 87,5. W rzeczywistości rozkład wyników studentów UJ pokolenia Z jest lewoskośny, co ilustruje wykres 1. Oznacza to, że mediana (102), dominanta (101) i średnia (100,73) przyjmują wartości większe niż w przypadku rozkładu normalnego. Można zatem powiedzieć, że osoby badane wykazują się stosunkowo wysokim poziomem postaw obywatelskich.

**Wykres 1. Rozkład wyników respondentów na skali postaw obywatelskich**



Źródło: badania własne.

Jeżeli chodzi o wymiary postaw obywatelskich, najwyższym poziomem charakteryzuje się wymiar emocjonalno-oceniający. Mediana wyników w tym wymiarze wynosi 40 (rozstęp wyników to 12 do 48), która jest znacznie wyższa od mediany wyników w wymiarze behawioralnym (30). Wyniki te wskazują, że respondenci oceniają pewne kwestie oraz problemy społeczne jako istotne dla nich oraz dostrzegają potrzebę ich rozwiązania. Nie zawsze jednak przekłada się to na potrzebę działania w tym kierunku. W największym stopniu jest to widoczne w przypadku pytania o partie polityczne. Choć większość osób uczestniczących w badaniu uważa, że partie polityczne nie reprezentują interesów ogółu społeczeństwa polskiego (83%) oraz powinny w większym

stopniu wsłuchiwać się w głos narodu (93,7%), jedynie 9,4% studentów czuje potrzebę bycia członkiem partii politycznej. Inny obszar, gdzie przeszkody wydają się być najsilniej obecne, dotyczy przeciwdziałania korupcji, a także tworzenia inicjatyw obywatelskich lub petycji. Najmniej trudności występuje natomiast w przypadku pomagania zwierzętom, prowadzenia ekologicznego stylu życia, działania na rzecz ochrony praw mniejszości oraz aktywnego udziału w życiu społeczności lokalnej respondenta.

Jak można zauważyć, postrzeganie problemu jako ważnego w najmniejszym stopniu przekłada się na potrzebę działania w odniesieniu do spraw politycznych dotyczących całego kraju. Rezultaty te można do pewnego stopnia wyjaśnić przez, ujawnione w innych badaniach, zniechęcenie młodego pokolenia do tradycyjnie rozumianej polityki (Badora, Herrmann, 2017; Pazderski, 2020).

Patrząc wyłącznie na afektywny komponent postawy, można zauważyć, że sprawy najważniejsze dla respondentów da się podzielić na dwie kategorie. Do pierwszej zaliczają się kwestie specyficzne dla współczesnego społeczeństwa, takie jak potrzeba ochrony środowiska naturalnego oraz praw zwierząt, które są często ponadlokalne. Druga kategoria spraw odnosi się do społecznego, politycznego i gospodarczego kontekstu współczesnej Polski i obejmuje aktualne zagadnienia, jak ubóstwo, bezdomność i korupcja. Można więc zauważyć, że postawy obywatelskie studentów dotyczą płaszczyzn zarówno lokalnych, jak i globalnych. Z jednej strony więc globalizacja przemysłu i mediów, konsumpcjonizm oraz coraz większy stopień eksploatacji środowiska naturalnego odpowiada za to, że młodzi uważają ogólnospołeczne problemy środowiskowe za ważne oraz wymagające rozwiązania. Rozwój nurtów posthumanistycznych podważających wyższość gatunku ludzkiego oraz jego prawo do eksploatacji innych gatunków zwiększa wśród tych osób świadomość i uznanie dla praw zwierząt. Z drugiej strony, świadomość dylematów związanych na przykład z korupcją czy ubóstwem wydaje się być kształtowana przez działania mediów na poziomie krajowym i lokalnym.

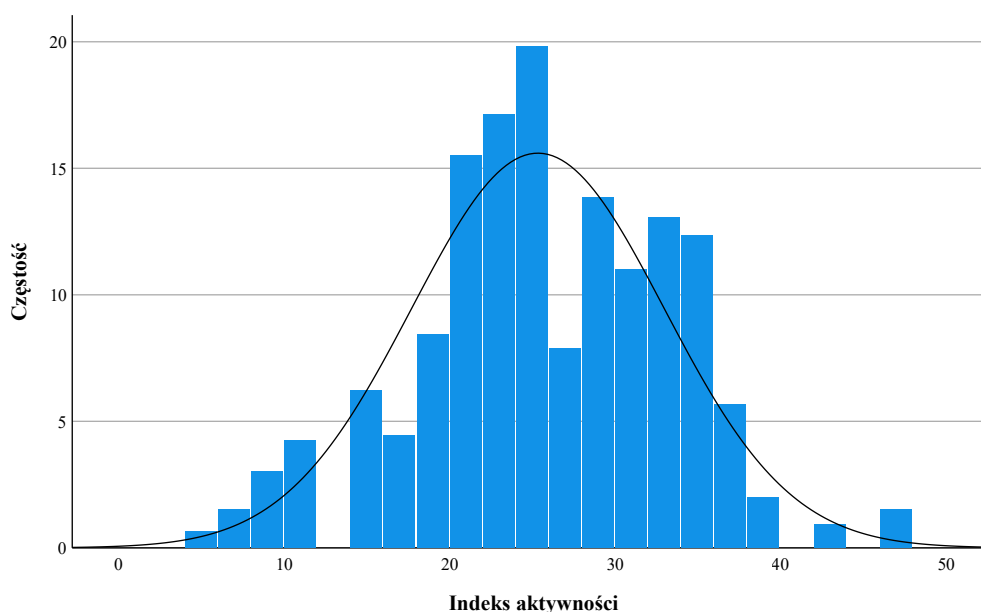
### **Aktywność obywatelska**

Indeks aktywności obywatelskiej został skonstruowany na podstawie 56 pytań, z których 12 odnosiło się do aktywności w sferze ekonomicznej oraz po 22 – do aktywności w sferach społecznej i politycznej. W obrębie tych sfer po 18 pytań odnosiło się do aktywności zbiorowych i indywidualnych. W każdym pytaniu respondenci mieli do wyboru dwie odpowiedzi, z których jedna wskazywała na to, że określona aktywność była przez osobę badaną wykonywana przynajmniej raz w życiu, a druga na to, że nie była wykonywana nigdy. Jeżeli respondent zaznaczał, że wykonywał kiedykolwiek określoną aktywność, otrzymywał 1 punkt, jeżeli nie – 0. Otrzymane przez daną osobę punkty były sumowane, składając się na indeks aktywności, który dawał możliwość uzyskania

wyniku w przedziale od 0 do 56 punktów. Liczba zebranych punktów wskazywała jednocześnie na liczbę wykonywanych przez respondentów aktywności obywatelskich.

W rzeczywistości najniższa liczba wykonywanych aktywności obywatelskich wyniosła 5, a najwyższa – 47. W przypadku gdyby rozkład wyników był normalny, wartości średniej, mediany i dominanty wyników wyniosłyby 26. W rzeczywistości mediana i dominanta uzyskanych wyników znajdują się w punkcie 25, podczas gdy średnia wyniosła 25,37. W związku z tym aktywność obywatelską studentów UJ można określić jako przeciętną. Rozkład wyników respondentów jest przedstawiony na wykresie 2.

**Wykres 2. Rozkład wyników respondentów na skali aktywności obywatelskiej**



Źródło: badania własne.

### Sfera polityczna

Analiza danych dotyczących uczestnictwa studentów UJ pokolenia Z w politycznych działaniach obywatelskich wskazuje na dosyć niski poziom uczestnictwa w pewnych formach „tradycyjnej”, zinstytucjonalizowanej aktywności, takich jak członkostwo w partii politycznej lub związku zawodowym, kontaktowanie się z politykiem w określonej sprawie, udział w kampanii wyborczej bądź działanie w samorządzie lokalnym lub uczelnianym. Wyjątek stanowią takie formy zaangażowania jak głosowanie w wyborach krajowych (92%) i lokalnych (77%), wyrażanie sprzeciwu wobec decyzji politycznych (84%) oraz podpisywanie petycji (86%). Popularne wśród studentów są również aktywności o charakterze werbalnym, jak rozmawianie o kwestiach politycznych ze znajomymi i rodziną (92%), oraz informacyjny, czyli bezpośrednie informowanie się o sprawach politycznych (92%).

Rezultaty potwierdzają jedynie częściowo wnioski wysunięte w innych polskich badaniach, które wskazują na rozczarowanie i zniechęcenie młodzieży wobec „tradycyjnej”, zinstytucjonalizowanej sfery politycznej, reprezentowanej przede wszystkim przez partie polityczne i polityków (Badora, Herrmann, 2017, s. 97; Pazderski, 2020). W przypadku większości osób badanych, które biorą udział w wyborach i protestach oraz podpisują petycje, tego rodzaju partycypacja wydaje się wskazywać na przekonanie o możliwości przyczynienia się do zmiany na lepsze. Świadczy o tym również zachęcanie przez respondentów innych osób do udziału w wyborach (73%) lub podpisania petycji (60%), co jest wskaźnikiem wiary w siłę zbiorowego działania. Wyjaśnienie tej postawy może znajdować się w raporcie CBOS (2020b), w którym wykazano, że respondenci z wyższym wykształceniem częściej niż przeciętnie deklarują poczucie wpływu na sprawy publiczne. Przekonanie studentów o możliwości wywarcia wpływu na rozwój społeczeństwa może być zatem związane z byciem w trakcie zdobywania wyższego wykształcenia.

Warto zaznaczyć, że w przypadku pewnej części badanych wymienione formy partycypacji mogą świadczyć nie tyle o przekonaniu o możliwości wpływu na zmianę społeczną, ile o chęci wyrażenia dezaprobaty wobec pewnych decyzji i/lub nagłośnienia danego problemu (Pazderski, 2019, s. 22). Motywacją do wzięcia udziału w wyborach może być również zmniejszenie szans na wygraną określonej partii politycznej, a więc „negatywne głosowanie”, które świadczy o postrzeganej niemożliwości wyartykułowania swoich „prawdziwych” interesów ze względu na wady systemu politycznego. W tym przypadku stawienie się w lokalu wyborczym sprowadza się do wybierania „mniejszego zła” (Pazderski, 2019, s. 28–29).

Tak czy inaczej, niezależnie od poczucia wpływu na sprawy publiczne, większość respondentów wykazuje się wysokim poziomem aktywności werbalnej oraz informacyjnej. Właśnie poprzez tego rodzaju aktywność wyraża się zainteresowanie i przejęcie losem społeczeństwa studentów UJ pokolenia Z.

### **Sfera społeczna**

Także w sferze społecznej osoby badane wykazują się wysokim poziomem aktywności werbalnej i informacyjnej (ponad 90% respondentów), co świadczy o zainteresowaniu tym, co się dzieje w społeczeństwie, oraz jego przyszłością. Popularne są również właściwe społeczne działania obywatelskie, takie jak wpłacanie na zbiórki dla osób potrzebujących lub organizacji działających na rzecz pewnych problemów społecznych (76%), uczestnictwo w akcjach, organizacjach lub grupach nieformalnych na rzecz osób potrzebujących, praw mniejszości lub zwierząt (59%) oraz darowizny przekazywane organizacjom pozarządowym (53%). Partycypacja społeczna, zarówno w postaci działań na rzecz określonej grupy lub problemu społecznego, jak również zachęcanie innych osób do



wsparcia zbiórki (63%) lub rozpowszechnianie informacji o określonym problemie społecznym (73%) itp., świadczy o przekonaniu dużej części respondentów o własnej sprawczości jako obywateli oraz wierze w siłę zbiorowego zaangażowania.

### **Sfera ekonomiczna**

Wyniki dotyczące aktywności obywatelskiej osób badanych w sferze ekonomicznej świadczą o wysokim poziomie zaangażowania obywatelskiego studentów pokolenia Z w roli konsumentów. Jest to na przykład kupowanie produktów lub usług firm odpowiedzialnych społecznie (85,5%), wspieranie małych lub lokalnych firm (85,2%), sporządzanie listy zakupów w celu przeciwdziałania marnowaniu żywności (79,9%) oraz rezygnowanie z zakupu produktów firm nieodpowiedzialnych społecznie (69,1%). Oprócz tego rodzaju działań duża część osób badanych (78,8%) zachęca inne osoby do odpowiedzialnych zakupów.

Najrzadziej (przez 2% osób lub mniej) były wykonywane przez studentów aktywności zinstytucjonalizowane w postaci członkostwa w różnego rodzaju spółdzielniach (spożywców, produkcyjnych, socjalnych, pracy). Wynika to zarówno z tego, że wiele osób badanych nie funkcjonuje jeszcze na rynku pracy, jak również z małej popularności tego rodzaju form aktywności ekonomicznej w polskim społeczeństwie.

### **Zbiorowa i indywidualna aktywność obywatelska**

Wyniki pokazują, że osoby uczestniczące w badaniu kilkakrotnie częściej podejmują aktywności o charakterze obywatelskim indywidualnie aniżeli w grupie. Wskazują na to wartości średniej i mediany dla poszczególnych rodzajów aktywności (2,58 dla zbiorowej oraz 12,05 dla indywidualnej).

Warto zauważyć, że niektóre aktywności indywidualne mogą przyczynić się do osiągnięcia celu działania tylko wówczas, gdy są wykonywane przez dużą liczbę osób. Jest tak w przypadku głosowania, podpisywania petycji, segregowania śmieci, wspierania odpowiedzialnych społecznie biznesów, wpłacania na zbiórki czy też głosowania w budżecie obywatelskim. Biorąc pod uwagę, że wielu respondentów zachęcało innych do wzięcia udziału w wyborach, podpisania petycji lub wpłacenia na zbiórkę, można wywnioskować, że działania te mogą być traktowane przez respondentów jako zbiorowe, podejmowane wspólnie z innymi osobami o podobnych wartościach.

Dodatkowo, odsetek osób uczestniczących w aktywnościach grupowych istotnie zależy od sfery aktywności. Niska aktywność grupowa jest obserwowana w sferze politycznej oraz ekonomicznej. Zdecydowanie większa natomiast w sferze społecznej. Takie działania, jak udział w akcji, organizacji lub grupie nieformalnej na rzecz osób potrzebujących, mniejszości lub zwierząt (59%), ochrony środowiska, promocji sportu,

kultury i sztuki, przeciwdziałania korupcji lub leczenia uzależnień (39%), członkostwo w organizacji studenckiej lub kole naukowym (50%) czy też bycie członkiem grupy zainteresowań lub samopomocowej (29%), były dosyć popularne wśród studentów. Nie można zatem wysunąć wniosku o tym, że aktywność obywatelska współczesnej młodzieży jest zindywidualizowana w sensie ścisłym, gdyż zarówno aktywność społeczna w postaci udziału w grupowych projektach, jak również indywidualna aktywność polityczna i ekonomiczna opierają się często na współdziałaniu ze sobą różnych osób, a także uzgadnianiu i komunikowaniu wspólnych interesów i/lub wartości.

## **Bariery i szanse dla partycypacji obywatelskiej**

Identyfikując bariery dla zaangażowania obywatelskiego, trzeba zaznaczyć, że najrzadziej (przez 4% respondentów lub mniej) wykonywane były aktywności wymagające długotrwałego udziału (takie jak członkostwo w partii politycznej lub ochotniczej straży pożarnej) lub specyficznej wiedzy i kompetencji (udział w tworzeniu obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej lub petycji, zgłaszanie projektów w budżecie obywatelskim). Bardzo często (przez ponad 70% respondentów) były natomiast podejmowane działania jednorazowe (głosowanie w wyborach) lub niewymagające intensywnego uczestnictwa (podpisywanie petycji, segregowanie śmieci, wpłacanie na zbiórki).

Wskazuje to, że do wykonywania specyficznych działań obywatelskich potrzebne są określone kompetencje i wiedza. Również partycypacja w bardziej powszechnych czy też masowych działaniach (takich jak uczestnictwo w protestach, wpłacanie na zbiórki, podpisywanie petycji) wymaga podstawowej wiedzy na temat bieżących wydarzeń i problemów społecznych oraz politycznych. Analiza statystyczna pokazuje, iż informowanie się respondentów o sprawach społecznych i politycznych istotnie wpływa na poziom ich aktywności obywatelskiej. Osoby, które zasięgały informacji o tych sprawach, średnio 1,5 do 2 razy częściej podejmowały aktywności obywatelskie.

Rozpatrując szanse społeczeństwa obywatelskiego, zwróćmy uwagę na aktywności popularne wśród respondentów i zarazem niewymagające poświęceń. Można przypuszczać, że niektóre z nich mają charakter więziotwórczy. Badania w innych krajach Zachodu ujawniają powstawanie w młodszych pokoleniach nowych rodzajów wspólnotowości, czyli tzw. neoplemion, charakteryzujących się płynnym członkostwem i będących najczęściej nieformalnymi ruchami społeczno-kulturowymi. Działania związane z konsumpcją i rekreacją, takie jak słuchanie muzyki poruszającej kwestie społeczne lub polityczne, korzystanie z produktów i usług firm odpowiedzialnych społecznie, używanie aplikacji do „ratowania” jedzenia, mogą tworzyć wokół siebie sieć powiązań, które niekoniecznie charakteryzuje silna więź, lecz są w stanie zrzeszać dużą liczbę osób (Riley i in., 2010).

## Aktywność wirtualna a rzeczywista

Analiza aktywności obywatelskiej studentów w odniesieniu do przestrzeni (realnej lub wirtualnej) wskazuje na to, że zdecydowana jej większość jest wykonywana zarówno online, jak i offline. Wartość mediany w poszczególnych kategoriach świadczy o tym, że przeciętnie 6 aktywności z proponowanych 20 było wykonywanych zarówno w przestrzeni rzeczywistej, jak i wirtualnej, 3 tylko online, a 2 tylko offline.

Wykonywanie większości z przedstawionych respondentom aktywności zarówno w przestrzeni wirtualnej, jak i realnej wydaje się wynikać z tego, że są one w pewnym stopniu spontaniczne, występują podczas rozmów ze znajomymi i rodziną w przestrzeni rzeczywistej. Takie rodzaje interakcji, jak wyrażanie nawzajem przez rozmówców własnych poglądów politycznych, wymiana informacji o bieżących wydarzeniach, a w okresie przedwyborczym – zachęcanie do głosowania, są przenoszone do sieci, gdzie odbywają się poprzez komunikatory internetowe.

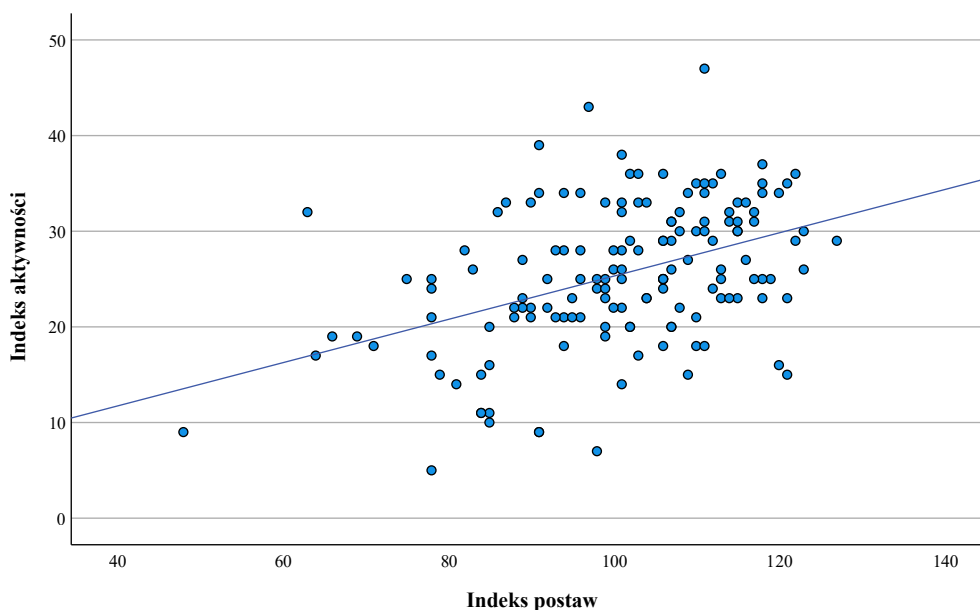
Aktywności wykonywane w przeważającej części online bądź offline poprzedza często decyzja o podjęciu działania, a forma realizacji jest prawdopodobnie wybierana po rozważeniu mocnych i słabych stron komunikacji realnej i wirtualnej. Na przykład aktywności wykonywane w przeważającej części online wydają się odbywać głównie w tej formie ze względu na ułatwienia, dzięki którym zajmują one mniej czasu oraz kosztują mniej energii i szybko docierają do odbiorcy, jak w przypadku materiałów o charakterze politycznym oraz informacji o zbiórkach.

Na podstawie zebranych danych nie można zatem wnioskować o wyparciu aktywności w sferze realnej przez aktywność wirtualną. Te dwie sfery wydają się raczej uzupełniać, szczególnie w przypadku działań werbalnych, które są częścią codziennych interakcji osób badanych z ich środowiskiem społecznym. Potwierdzają tę interpretację również inne polskie badania nad młodzieżą (Feliksiak, 2016, s. 175).

## W jaki sposób są powiązane postawy i aktywność obywatelska?

Analiza korelacji z zastosowaniem współczynnika korelacji  $r$  Pearsona wskazuje na istnienie dodatniego związku pomiędzy postawami a aktywnością obywatelską osób badanych, co ilustruje wykres 3. Oznacza to, że wzrostowi wyniku osoby na skali postaw obywatelskich towarzyszy wzrost wyniku na skali aktywności obywatelskiej. Korelacja pomiędzy zmiennymi jest umiarkowana (współczynnik korelacji = 0,423 przy istotności mniejszej niż 0,01).

**Wykres 3. Wykres rozrzutu przedstawiający zależność pomiędzy postawami obywatelskimi a aktywnością obywatelską studentów UJ pokolenia Z**



Źródło: badania własne.

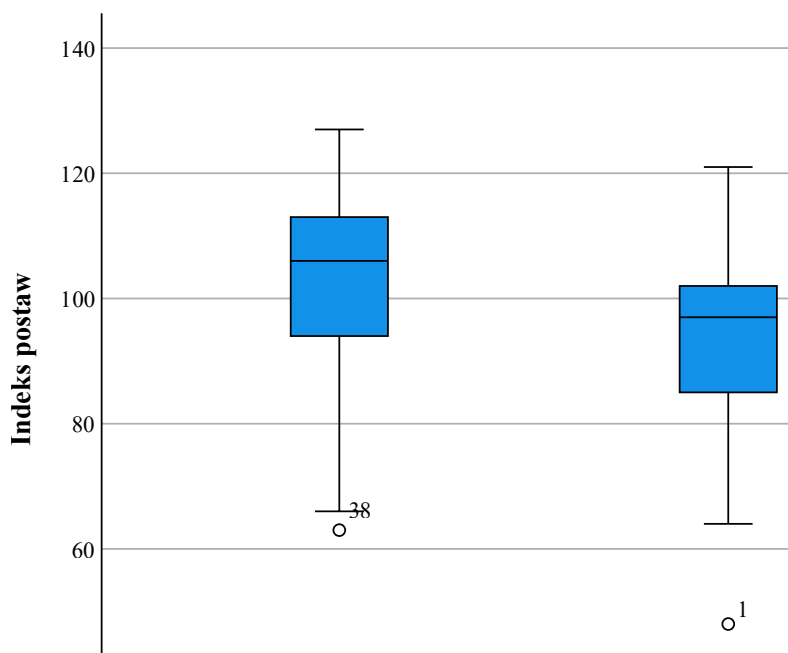
Rezultat wykonanej analizy korelacji wskazuje na występowanie wzajemnej zależności pomiędzy wspomnianymi zmiennymi, choć warto zauważyć, że nie jest to zależność silna lub bardzo silna. Może to świadczyć, z jednej strony, o tym, że istnieją osoby, których aktywność obywatelska nie wynika z postrzegania pewnych problemów lub sytuacji społecznych za ważne lub wymagające interwencji. W tym przypadku można mówić o rytualizmie, czyli stosowaniu społecznie akceptowanych, zinstytucjonalizowanych środków bez podzielenia społecznie akceptowanych celów (Merton, 1968, s. 204–205). W przypadku studentów rytualizm może wynikać m.in. z tego, że na niektórych kierunkach studiów wolontariat może stanowić podstawę zaliczenia praktyk studenckich bądź przyznania dodatkowych punktów ECTS. Z drugiej strony są osoby o wysokim wyniku na skali postaw obywatelskich, ale z niskim poziomem aktywności obywatelskiej. To może wskazywać na istnienie pewnych przeszkód hamujących „przekładanie się” wrażliwości społecznej na realne działania. Jedną z nich może być brak wiary w możliwość wpływu na życie społeczne, choć to zjawisko wydaje się występować rzadziej wśród osób młodych oraz posiadających wyższe wykształcenie (CBOS, 2020b). Inną przeszkodą, bardziej prawdopodobną, może być brak zaufania do instytucji politycznych oraz współobywateli, które jest podstawowym warunkiem tworzenia się więzi społecznych (Bokajło, 2001, s. 67–68). Badanie World Values Survey ujawniło, że polski rząd, parlament oraz partie polityczne wzbudzają wyjątkowo niskie zaufanie wśród

studentów w wieku 21–25 lat<sup>2</sup>. Raczej lub zupełnie nie ufa partiom politycznym 82,5%, rządowi 80% oraz parlamentowi 72,5% spośród nich. Jedyne 20% studentów mających 21–25 lat uważa, że większości ludzi można ufać, a 75% zazwyczaj nie ufa osobom, które spotykają po raz pierwszy.

Warto wspomnieć o tym, że na charakterystykę postaw i poziom aktywności obywatelskiej mogą mieć wpływ również zmienne społeczno-demograficzne. W przypadku studentów UJ pokolenia Z zmienną różnicującą postawy i aktywność jest płeć. Studentki UJ należące do pokolenia Z wykazywały się wyższym poziomem zarówno postaw obywatelskich (wykres 4), jak i aktywności obywatelskiej (wykres 5) aniżeli respondenci płci męskiej.

Analiza statystyczna poziomu postaw i aktywności kobiet i mężczyzn studiujących na kierunkach należących do różnych obszarów nauk pozwoliła na wysunięcie kilku wniosków. Po pierwsze, kobiety studiujące na kierunkach z różnych obszarów nauk nie różnią się od siebie istotnie ani pod względem postaw obywatelskich, ani pod względem aktywności obywatelskiej. Sytuacja wygląda inaczej w przypadku osób płci męskiej. Mężczyźni studiujący na kierunkach społeczno-humanistycznych różnią się istotnie pod względem postaw obywatelskich od tych studiujących na kierunkach ścisłych.

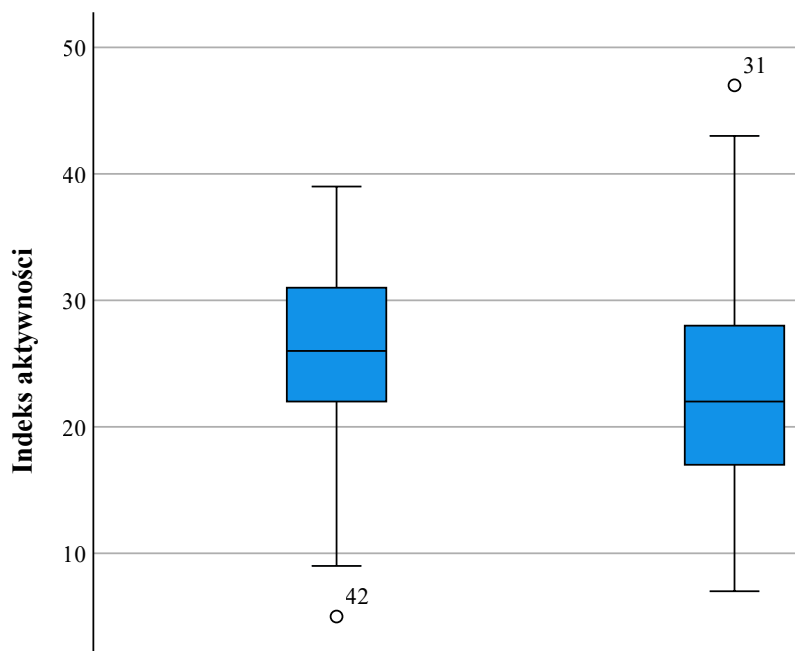
**Wykres 4. Postawy obywatelskie według płci**



Źródło: badania własne.

<sup>2</sup> Za: EVS/WVS (2021). European Values Study and World Values Survey: Joint EVS/WVS 2017–2021 Dataset (Joint EVS/WVS). JD Systems Institute & WVSA. Dataset Version 1.1.0. DOI: [10.14281/18241.14](https://doi.org/10.14281/18241.14).

**Wykres 5. Aktywność obywatelska według płci**



Źródło: badania własne.

Dane te świadczą o tym, że istnieją czynniki sprawiające, że kobiety są bardziej wrażliwe społecznie oraz skłonne angażować się w działania obywatelskie. Są to prawdopodobnie czynniki kulturowe, dzięki którym wychowanie dziewczynek jest w większym stopniu zorientowane na rozwijanie wrażliwości i kompetencji społecznych (Herman-Jeglińska, 1999). Z drugiej strony, ponieważ mężczyźni studiujący na kierunkach społecznych i humanistycznych nie różnią się istotnie poziomem postaw i aktywności obywatelskiej od kobiet, wysunąć można wniosek, że studiowanie na kierunku społeczno-humanistycznym sprzyja rozwojowi postaw obywatelskich oraz większemu zaangażowaniu obywatelskiemu. Prawdopodobnie jest to powiązane ze specyfiką zajęć, które częściej poruszają tematy odnoszące się do kwestii społecznych i politycznych.

## Zakończenie

Problematyka społeczeństwa obywatelskiego jest poruszana zarówno przez badaczy, jak też działaczy społecznych i politycznych, podkreślających jego rolę w budowaniu i podtrzymywaniu ładu społecznego oraz realizacji dobra wspólnego. Nadzieje i obawy związane z przyszłością społeczeństwa obywatelskiego są zazwyczaj łączone z wchodzącym w dorosłość pokoleniem młodych ludzi, na których barkach spoczywa odpowiedzialność za jego dalsze losy. Wielu badaczy w Polsce zwraca uwagę na



zniechęcenie młodych Polaków wobec tradycyjnej polityki reprezentowanej przez polityków i partie polityczne. Na tej podstawie wysnuwany jest często wniosek o wycofaniu się młodych ludzi ze sfery obywatelskiej. Niniejsze badanie wskazuje jednak, że choć rzeczywiście pewne obawy mogą być słuszne, niebezpieczne są również nadzieje pokładane w młodym pokoleniu.

Studenci Uniwersytetu Jagiellońskiego urodzeni w latach 1996–2002 wykazują się wysokim poziomem postaw obywatelskich. Szczególnie ważne dla nich są problemy specyficzne dla współczesnego społeczeństwa, takie jak kwestie środowiskowe oraz prawa zwierząt, a także te związane z polskim kontekstem, czyli ubóstwo, bezdomność i korupcja. Społeczeństwo obywatelskie reprezentowane przez młode pokolenie łączy zatem wymiar lokalny z globalnym, co umożliwia w ciągu ostatnich dziesięcioleci rozwój nowych technologii. Ważnym problemem jest istnienie przeszkód dla realizacji tych postaw poprzez aktywność obywatelską, takich jak zniechęcenie do tradycyjnej polityki, brak wiary w możliwość wpływu na życie społeczne oraz niski poziom zaufania do instytucji politycznych oraz współobywateli. Z drugiej strony nie można pominąć faktu, że przejście się losem społeczeństwa przejawia się wśród tych osób w wysokim poziomie informowania się o kwestiach społecznych i politycznych oraz aktywności werbalnej. Wyniki wskazują także na wiarę dużej części respondentów w siłę zbiorowego działania przejawiającego się poprzez głosowanie w wyborach i podpisywanie petycji oraz zachęcanie innych do tego.

Nie sprawdza się również hipoteza o indywidualizmie osób pokolenia Z. Choć rzeczywiście przeważały aktywności wykonywane indywidualnie, zbiorowe rodzaje działania były popularne w sferze społecznej. Nawet aktywności związane z konsumpcją i rozrywką mogą przyczynić się do powstania nowych rodzajów wspólnotowości charakteryzujących się płynnym członkostwem. Neoplemiona mogą stać się formą politycznego działania, które przez Karen O'Brien, Elin Selboe i Bronwyn M. Hayward (2018) zostało nazwane „niebezpiecznym sprzeciwem” (ang. *dangerous dissent*). Alternatywne praktyki społeczne, które polegają na tworzeniu przez pewne środowiska społeczne alternatywnych wartości i sposobów ich realizacji, mogą przyczynić się do zmiany zinstytucjonalizowanych sposobów społecznej organizacji w perspektywie długoterminowej.

Analiza wyników badania nie potwierdziła również obaw dotyczących zbyt dużego zaangażowania osób pokolenia Z w świat wirtualny. Większość z przedstawionych aktywności obywatelskich była wykonywana przez respondentów zarówno online, jak i offline. Ten trend był szczególnie wyraźny w przypadku aktywności werbalnych z racji tego, że występują one spontanicznie w komunikacji międzyludzkiej.

Badanie nad wpływem cech społeczno-demograficznych na postawy i aktywność obywatelską ujawniło, że kobiety wykazywały się wyższym poziomem zarówno postaw, jak i aktywności obywatelskiej. Ta zasada nie sprawdzała się jednak w przypadku mężczyzn studiujących na kierunkach społecznych i humanistycznych, którzy nie różnili się istotnie poziomem postaw i aktywności obywatelskiej od kobiet. Wskazuje to na ważną rolę, jaką grają czynniki kulturowe, takie jak różnice w sposobie wychowania w zależności od płci, i środowisko edukacyjne, które w przypadku kierunków społeczno-humanistycznych było czynnikiem stymulującym rozwój postaw obywatelskich i aktywność obywatelską.

Podsumowując, rezultaty badania wskazują, że wiele przekonań i obaw na temat pokolenia Z jako członków społeczeństwa obywatelskiego nie wydaje się znajdować potwierdzenia w odniesieniu do przebadanej grupy studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego. Choć rzeczywiście istnieją pewne przeszkody dla aktywności obywatelskiej młodych osób, ich wrażliwość społeczna, jak również potrzeba działania na rzecz pewnych spraw społecznych mogą być źródłem optymizmu. Studenci wykazują się wysokim poziomem zaangażowania w przypadku niektórych rodzajów aktywności obywatelskich, szczególnie tych niekonwencjonalnych. Mimo że mogą one być postrzegane jako nieskuteczne, wydaje się, że tego rodzaju aktywność może stać się podstawą dla rozwoju więzi społecznych.

Zaznaczę na koniec, że potrzebna jest również eksploracja subiektywnych znaczeń nadawanych poszczególnym kwestiom społecznym przez młodych obywateli, gdyż mogą one przyczynić się w dłuższej perspektywie do zmiany sposobu pojmowania i realizacji idei społeczeństwa obywatelskiego. Problematyka obywatelskości jest złożona i wielowymiarowa i oferuje wiele możliwości badawczych. Badania te z kolei mogą w przyszłości posłużyć jako podstawa dla świadomie wprowadzanych zmian w kierunku rozwoju świadomości, kompetencji i postaw obywatelskich młodego pokolenia, których nabycie jest warunkiem pełnego uczestnictwa obywateli w życiu wspólnoty.

## **Bibliografia**

- Badora, B., Herrmann, M. (2017). *Młodzież o polityce, demokracji i gospodarce*. W: M. Grabowska, M. Gwiazda (red.), *Młodzież 2016*. Warszawa: CBOS, s. 78–113.
- Bokajło, W. (2001). *Spółeczeństwo obywatelskie. Sfera publiczna jako problem teorii demokracji*. W: W. Bokajło, K. Dziubka (red.), *Spółeczeństwo obywatelskie*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 17–83.
- Borysiak, K., Salacha, M., Stasiak-Jackiewicz, U., Sekuła, T., Wilk, R. (2016). *Organizacje pożytku publicznego*. W: *Sektor non-profit w 2014 r.* Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.

- ny, s. 233–254 [dostęp: 13 maja 2021]. Dostępny w Internecie: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/gospodarka-spoeczna-wolontariat/gospodarka-spoeczna-trzeci-sektor/sektor-non-profit-w-2014-r-,1,5.html>.
- Bukowska, X., Wnuk-Lipiński, E. (2009). Obywatelskość à la polonaise – czyli jakimi obywatelami są Polacy? *Nauka 1*, s. 23–46.
- CBOS (2004). Młodzież i Internet: korzystanie i zagrożenia. Komunikat z Badań 157 [dostęp: 12 maja 2021]. Dostępny w Internecie: [https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2004/K\\_157\\_04.PDF](https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2004/K_157_04.PDF).
- CBOS (2005). Internet i komputery: wyposażenie gospodarstw domowych, korzystanie, perspektywy rozwoju. Komunikat z Badań 68 [dostęp: 12 maja 2021]. Dostępny w Internecie: [https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2005/K\\_068\\_05.PDF](https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2005/K_068_05.PDF).
- CBOS (2010). Aktywność Polaków w organizacjach obywatelskich w latach 1998–2010. Komunikat z badań 16 [dostęp: 12 listopada 2021]. Dostępny w Internecie: [https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2010/K\\_016\\_10.PDF](https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2010/K_016_10.PDF).
- CBOS (2012). Aktywności i doświadczenia Polaków w roku 2011. Komunikat z Badań 17 [dostęp: 12 listopada 2021]. Dostępny w Internecie: [https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2012/K\\_017\\_12.PDF](https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2012/K_017_12.PDF).
- CBOS (2020a). Aktywność Polaków w organizacjach obywatelskich. Komunikat z Badań 37 [dostęp: 13 maja 2021]. Dostępny w Internecie: [https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2020/K\\_037\\_20.PDF](https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2020/K_037_20.PDF).
- CBOS (2020b). Poczucie wpływu na sprawy publiczne. Komunikat z Badań 27 [dostęp: 27 maja 2021]. Dostępny w Internecie: [https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2020/K\\_027\\_20.PDF](https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2020/K_027_20.PDF).
- CBOS (2021). Aktywności i doświadczenia Polaków w 2020 roku. Komunikat z Badań 14 [dostęp: 13 maja 2021]. Dostępny w Internecie: [https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2021/K\\_014\\_21.PDF](https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2021/K_014_21.PDF).
- Feliksiak, M. (2016). Zainteresowania i aktywności. W: M. Grabowska, M. Gwiazda (red.), *Młodzież 2016*. Warszawa: CBOS, s. 166–191.
- Gliński, P., Palska, H. (1997). Cztery wymiary społecznej aktywności obywatelskiej. W: H. Domański, A. Rychard (red.), *Elementy nowego ładu*. Warszawa: Wydawnictwo IFIS PAN, s. 366–385.
- Hardey, M. (2011). Generation C: content, creation, connections and choice. *International Journal of Market Research* 53(6), p. 749–770.
- Herbst, J. (2005). *Oblicza społeczeństwa obywatelskiego*. Warszawa: Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego.
- Herman-Jeglińska, A. (1999). Różnice między kobietami a mężczyznami w zdolnościach poznawczych i organizacji funkcjonalnej mózgu: wpływ płci psychicznej. *Przegląd Psychologiczny* 42(1–2), s. 73–99.

- Jaeger, H. (1985). Generations in History: reflections on a Controversial Concept. *History and Theory* 24(3), p. 273–292.
- Klamut, R. (2015). Kwestionariusz aktywności obywatelskiej (KAO) – narzędzie do badania różnych rodzajów aktywności obywatelskiej. *Psychologia Społeczna* 10(1), s. 68–83.
- Koulopoulos, T., Keldsen, D. (2014). *The Gen Z Effect: The Six Forces Shaping the Future of Business*. Brookline: Bibliomotion.
- Marody, M. (1976). Sens teoretyczny a sens empiryczny pojęcia postawy. Analiza metodologiczna zasad doboru wskaźników w badaniach nad postawami. Warszawa: PWN.
- Masłyk, T. (2015). Użytkownicy internetu w Polsce i ich obywatelski potencjał w perspektywie cyfrowego podziału i kapitału społecznego. *Studia BAS* 44(4), s. 141–165.
- Merton, R. K. (1968). *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press.
- Michalska-Żyła, A. (2015). Między aktywnością a biernością. Postawy obywatelskie mieszkańców średnich miast. W: A. Michalska-Żyła (red.), *Obywatele wobec kryzysu: uśpieni czy innowatorzy?* Warszawa: Wydawnictwo IFIS PAN, s. 179–200.
- Nowak, J. (2011). *Aktywność obywateli online. Teorie a praktyka*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii-Curie-Skłodowskiej.
- Nowak, S. (1973). Pojęcie postawy w teoriach i stosowanych badaniach społecznych. W: S. Nowak (red.), *Teorie postaw*. Warszawa: PWN, s. 17–69.
- O'Brien, K., Selboe, E., Hayward, B. M. (2018). Exploring youth activism on climate change: Dutiful, disruptive, and dangerous dissent. *Ecology and Society* 23(3) [dostęp: 27 listopada 2021]. Dostępny w Internecie: <https://www.ecologyandsociety.org/vol23/iss3/art42/>.
- Pazderski, F. (2019). Rozczarowani indywidualiści w poszukiwaniu nowej jakości w polityce. *Demokracja i aktywność obywatelska oczami młodych Polaków*. Warszawa: Fundacja Instytut Spraw Publicznych [dostęp: 20 stycznia 2021]. Dostępny w Internecie: <https://www.isp.org.pl/pl/publikacje/rozczarowani-indywidualisci-w-poszukiwaniu-nowej-jakosci-w-polityce-demokracja-i-aktywnosc-obywatelska-oczami-mlodych-polakow>.
- Pazderski, F. (2020). *Młodzi w Europie Środkowej 2020. Projekt badawczy NDI*. Warszawa: Fundacja Instytut Spraw Publicznych [dostęp: 20 stycznia 2021]. Dostępny w Internecie: <https://www.isp.org.pl/pl/publikacje/mlodzi-w-europie-srodkowej-2020-wyniki-badania-w-polsce>.
- Rafa, J. (1999). Internet w Polsce – Historia, stan obecny i perspektywy rozwoju [dostęp: 25 września 2021]. Dostępny w Internecie: <http://web.archive.org/web/20020102190527/http://www.wsp.krakow.pl:80/papers/trzebinia.html>.
- Reif, R., Wiszowata, U., Suchecki, K., Stefański, S., Modrzyński, A. (2019). Jak kupuje generacja Z [dostęp: 21 listopada 2021]. Dostępny w Internecie: [https://www.accenture.com/\\_acnmedia/PDF-98/Accenture-raport-2019.pdf#zoom=50](https://www.accenture.com/_acnmedia/PDF-98/Accenture-raport-2019.pdf#zoom=50).

- Riley, S. C., Griffin, C., Morey, Y. (2010). The case for „everyday politics”: Evaluating neo-tribal theory as a way to understand alternative forms of political participation, using electronic dance music culture as an example. *Sociology* 44(2), p. 345–363.
- Shils, E. (1994). Co to jest społeczeństwo obywatelskie? W: K. Michalski (red.), *Europa i społeczeństwo obywatelskie. Rozmowy w Castel Gandolfo*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Skąpska, G. (2002). Społeczeństwo obywatelskie. W: Z. Bokszański, K. W. Frieske (red.), *Encyklopedia socjologii t. 4*. Warszawa: Oficyna Naukowa, s. 285–289.
- Strauss, W., Howe, N. (1991). *Generations: The history of America’s future, 1584 to 2069*. New York: William Morrow and Company.
- Strauss, W., Howe, N. (1996). *The Fourth Turning: An American Prophecy*. New York: Broadway Books.
- Szacki, J. (1997). *Ani książkę, ani kupiec: obywatel*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Twenge, J. M. (2017). *iGen: Why Today’s Super-Connected Kids Are Growing Up Less Rebellious, More Tolerant, Less Happy – and Completely Unprepared for Adulthood – and What That Means for the Rest of Us*. New York: Atria Books.
- Zajac, J. M., Rakocy, K. (2007). Blogi i blogosfera z perspektywy sieci społecznych. *Studia Medioznawcze* 30(3), s. 78–98.

### **Cytowanie:**

Zakusilo Anastasiia (2021) *Studenci Uniwersytetu Jagiellońskiego pokolenia Z jako członkowie społeczeństwa obywatelskiego*. „Fabrica Societatis”, No. 4, s. 160–184 [dostęp: dzień, miesiąc, rok]. Dostępny w Internecie: [www.fabricasocietatis.uni.wroc.pl](http://www.fabricasocietatis.uni.wroc.pl).